

De dialoog met boeddhistische tradities is er niet alleen op gericht om die tradities beter te leren kennen, maar ook om onze eigen vertrouwde tradities opnieuw ‘vreemd’ te maken

Taylor wijst in zijn standaardwerk ‘Sources of the Self’ op het volgende. Wij denken dat onze gedachten, ideeën of gevoelens zich ‘binnen’ ons bevinden, terwijl de objecten in de wereld waarop deze mentale toestanden betrekking hebben ‘buiten’ zijn. Deze splitsing tussen binnen en buiten is westers. Taylor schrijft dat deze “voor een groot deel een kenmerk is van onze wereld, van de wereld van de moderne, westerse mensen”.

Zo bezien kun je als westerling compassie bijna niet anders opvatten dan als iets innerlijks, dat je door boeddhistische beoefening kunt ontwikkelen. Binnen onze cultuur zoeken we morele bronnen in onszelf, en dat doen we dus ook met compassie.

Nietzsche wees al op het illusoire karakter van deze westerse zelfinterpretatie. “Een gedachte komt wanneer ‘zij’ dat wil, en niet wanneer ‘ik’ dat wil.” Volgens de filosoof is het onjuist om te zeggen dat je het ‘ik’ nodig hebt om te kunnen spreken van ‘denken’.

“Men redeneert hier naar grammaticale gewoonte: denken is een werkzaamheid, bij iedere werkzaamheid hoort iemand die werkzaam is, bijgevolg –.” Nietzsche noemt dit het grammaticale vooroordeel. In zijn werk probeert hij

Friedrich Nietzsche erkende de grote waarde van niet-westerse filosofische tradities.

dit vooroordeel, dat de westerse traditie beheerst heeft, te overwinnen en tot een zelfloze filosofie te komen. Nietzsche was zich zeer bewust van de bijdrage die niet-westerse filosofische tradities aan zo’n project zouden kunnen leveren. Door filosofen te bestuderen uit taal-families waarin het subjectbegrip, ‘het ik’, het minst ontwikkeld is, zoals het Chinees of Japans, kan een dergelijk grammaticaal vooroordeel overwonnen worden.

Helaas heeft Nietzsche, door zijn beperkte kennis van het mahayana-boeddhisme, niet volledig gebruik kunnen maken van de mogelijkheden die een dialoog met het boeddhisme hierin te bieden heeft.

In het mahayana-boeddhisme wordt benadrukt dat de ontwikkeling van compassie altijd hand in hand moet gaan met de realisatie van wijsheid. En niet zomaar wijsheid, maar de vervolmaking van wijsheid, of de wijsheid voorbij alle wijsheid. En die luidt dat alles, de mens, de gehele werkelijkheid, en dus ook compassie, fundamenteel wordt gekarakteriseerd door leegte of openheid.

Zonder inzicht in leegte of openheid loopt de boeddhistische beoefenaar het risico om zich als een veredelde padvinder met zijn medemens te gaan bemoeien, voortdurend ernaar strevend om goede daden te verrichten. Iedere conventionele visie op compassie staat de belichaming ervan in feite in de weg.

Een voorbeeld daarvan is de gelofte die de bodhisattva, het wezen dat zich richt op ontwaken, aflegt. Meestal wordt deze vertaald als: “Hoe talloos de levende wezens ook zijn, ik beloof ze allen te bevrijden.” Deze vertaling voegt het persoonlijk voornaamwoord ‘ik’ toe, maar dit ‘ik’ komt niet voor in het Chinese origineel. Deze toevoeging van een ‘zelf’ dat de

gelofte gaat uitvoeren is afkomstig uit onze westerse talen van zelfinterpretatie, volgens het grammaticale vooroordeel dat Nietzsche al aanwees. Zoals je kunt zeggen: “Niet ik denk, maar het denkt in mij”, zo kun je ook zeggen: “Niet ik beloof alle wezens te bevrijden, maar het belooft in mij.” Maar ‘Het belooft in mij’ is al te veel gezegd. Er is niet iets buiten mij dat in mij belooft, het is ook niet zo dat ik een gelofte afleg. Er wordt iets manifest in mijn bewustzijn doordat ik de gelofte reciteer.

Door het gezamenlijk reciteren van de gelofte wordt een ‘compassieveld’ manifest: “Er is sprake van de gelofte alle levende wezens te bevrijden, hoe talloos ze ook zijn.” Wie deze gelofte reciteert, probeert niet zozeer een emotionele kwaliteit in zichzelf te ontwikkelen, maar legt getuigenis af van een onontkenbare en onontkoombare compassie die al in zijn diepste natuur besloten ligt. Deze mysterieuze realiteit van compassie kan nooit adequaat in woorden worden gevat, en juist daardoor krijgt zij in het boeddhisme vele gezichten.

Zulke boeddhistische opvattingen over compassie verbreden onze blik. Door het kennismaken met een veelheid aan visies op compassie maken we het eigene vreemd. We worden bewust van de westerse aannames die ons denken over compassie bepalen: het onderscheid tussen binnen en buiten, mijzelf en anderen, mijn bevrijding en die van anderen.

Voor toekomstige boeddhistisch geestelijke verzorgers is het van het grootste belang om deze vervreemding te ondergaan. ■

Dit is een bewerking van de inaugurele rede die prof. dr. **André van der Braak** gisteren uitsprak bij de aanvaarding van het hoogleraarschap boeddhistische filosofie in dialoog met andere levensbeschouwelijke tradities aan de Vrije Universiteit Amsterdam.